Jan Guillou: Sininen tähti

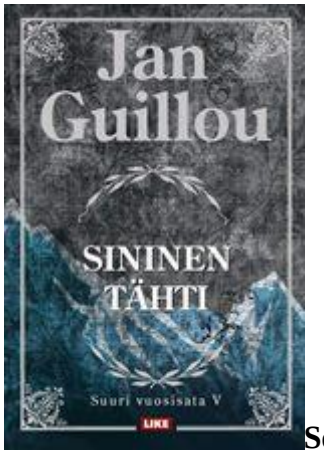

Sota-ajan näkymättömät roolisuoritukset PIRJO KANTOJÄRVI (30.12.2016)

Kun maailmassa tapahtuu suuria muutoksia, voi olla haastavaa pysyä täysin puolueettomana. Esimerkiksi sotaan osallistumattomat valtiot voivat esiintyä julkisesti neutraaleina jonkin asian suhteen, vaikka ovatkin kaikessa hiljaisuudessaan edes vähän kallellaan jotakin konfliktin osapuolta kohti. Myös yhteiskunnan sisällä voi olla aiheita, kuten sukupuolten välinen tasa-arvo, jotka herättävät mielipiteitä. Tavallisuudesta poikkeavat, yllättävät tilanteet kuten kriisit voivat kuitenkin paljastaa näkymättömiä asenteita. Silloin tulee esille, miten yksittäiset henkilöt tai laajemmin valtiot suhtautuvat aiheisiin, jotka määrittelevät ihmisten toimintamahdollisuuksia.

Jan Guilloun *Sininen tähti* (2016, Like) *on Suuri vuosisata* -sarjan viides osa. Sarjassa toisena ilmestynyt *Keikari* (2013) oli rinnakkaisromaani *Sillanrakentajille* (2012). Tällä kertaa *Sininen tähti* kertoo samasta aikakaudesta kuin viimeksi ilmestynyt *Sokea piste* (2015). Näkökulma tarkennetaan Lauritzenin perheen seuraavaan sukupolveen, Lauritzin ja Ingeborgin tyttäriin Johanneen ja Rosaan. Tapahtumat sijoittuvat toisen maailmansodan aikaiseen Ruotsiin, Norjaan ja Englantiin, erityisesti vuosiin 1942 ja 1943 sekä myös sodan päättymisen hetkiin.

Agenttitarina lähtee liikkeelle edellisessä osassa kerrotusta tapahtumasta. Johanne on osallistunut sabotaasiin ja parantelee palovammojaan perheen kesänviettopaikassa. Romaanin aikana selviää, miten laaja rooli Johannella on natsi-Saksan vastaisessa toiminnassa. Hän on osa sekä eläinsuojelujärjestö Blå Stjärnaa, Ruotsin harjoittamaa vakoilua, brittien agenttiosasto SOE:tä että Norjan Hjemmefrontenia, sekä virallisesti että näitä eri organisaatioita apunaan hyödyntäen. Kiperiltä tilanteilta ei vältytä, kun rahaa ja ihmisiä salakuljetetaan rajojen ylitse, vastapuolen toimia vakoillaan, useita henkilöitä huijataan ja kiristetään sekä päädytään osapuoliksi aseellisiin konflikteihinkin. Johanne on paljon enemmän kuin pelkkä yläluokkaisessa perheessä kasvanut kirjallisuuden tohtori, joka silloin tällöin käy tervehtimässä isoäitiään Norjassa. Tämän toteaa jopa Peter Rennant, SOE:n eli Special Operations Executiven Tukholman asemapaikan johtaja.

“[–] Olette täydellinen agentti. Olette nainen ja sen lisäksi poikkeuksellisen puoleensavetävä, jos saan kertoa oman, tiukan armeijamaisen, huomioni. Puhutte täydellisesti kolmea eri kieltä ja pystytte liikkumaan esteettä koko Skandinaviassa. Well, lyhyesti sanottuna, olette jokaisen tiedustelupalvelun unelma.” (Guillou 2016, 61.)

Johannen tausta norjalaisen isän ja saksalaisen äidin Ruotsissa kasvaneena tyttärenä mahdollistaa hänelle laajan toimintakentän. Jopa suvusta lähes kokonaan poissuljetun, SS-joukoissa palvelevan Harald-veljen asemasta on yllättävänkin usein hyötyä. Todellista tukea Johanne saa kuitenkin siskoltaan Rosalta, joka toimii Ruotsin tiedustelupalvelun alaisuudessa. Siskokset ymmärtävät, millaisia uhrauksia sota heiltä vaatii ja mitä kaikkea heidän on salattava läheisiltään. Oscar-setä ja Lauritz-isä kuvittelevat käsittävänsä Euroopan tilanteesta enemmän kuin nuorempi sukupolvi, mutta todellisuudessa Johannella ja Rosalla on tarkempaa sisäpiirin tietoa sodasta. Kun sota vihdoin päättyy, on sekä Johannen että Rosan tehtävä valintoja sen suhteen, mitä he elämältänsä haluavat. Sota on antanut heille mahdollisuuksia toimia toisin kuin mitä naisilta on yleensä odotettu.

Sota saa liikkumaan rajamailla

Naisten mahdollisuudet toimia 1940-luvun Ruotsissa ovat vielä rajalliset. Yhteiskunta ja esimerkiksi armeija ovat pääasiassa miesten aluetta. On kyse sitten naisten liikkumisesta yksin kaupungin ravintoloissa tai osallistumisesta armeijan sekä eri organisaatioiden toimintaan, löytyy taustalta hiljaisia sääntöjä, jotka määrittelevät naisten asemaa. Lauritzenin siskokset eivät jää kuitenkaan toimettomiksi. Johanne ja Rosa jatkavat omilla valinnoillaan Ingeborgin ja Christan aloittamaa vahvojen, itsenäisten naisten linjaa suvussa. He ovat valmiita uhrauksiin omien arvojensa ja aatteidensa vuoksi.

Siskokset kohtaavat usein tilanteita, joissa naiseus vaikuttaa siihen, millaisia tehtäviä heille määrätään. Erityisesti Johanne joutuu toistuvasti tekemisiin huonosti käyttäytyvien tai häntä aliarvioivien henkilöiden kanssa, vaikka korkea arvoasema ja koulutus SOE:ssä parantavatkin jonkin verran hänen mahdollisuuksiaan toimia miesvaltaisessa ympäristössä.

Johannen lisäksi myös monet muut teoksen naiset laittavat henkensä tai vähintäänkin maineensa peliin. He toimivat esimerkiksi radiosähköttäjinä, ovat osallisena vastarintaliikkeen toiminnassa tai yrittävät Sihteerikerhon jäseninä saada haltuunsa arvokkaita tietoja vastapuolen henkilöiltä. Organisaatiot hyötyvät sodan aikana naispuolisista toimijoistaan. Silti naisten uhraukset ovat jäädä lopulta huomaamatta. Kun saavutettuja tuloksia sodan päätyttyä arvioidaan, vaikuttavana tekijänä palkitsemisessa on myös henkilöiden sukupuoli, eikä vain heidän tekojensa tuomat hyödyt.

Naisten kohtaamien haasteiden lisäksi *Sinisessä tähdessä* käsitellään myös kansojen jakaantumista eri aatteiden kannattajiksi. Sota muuttaa ihmisten tapaa käyttäytyä.

Kenenkään sanaan ei voinut luottaa, kaikki oli varmistettava, missään ei saanut olla irtonaisia langanpätkiä, kaikki vakoilivat kaikkia, jokainen taustatarina oli tarkistettava pilkuntarkasti. Norjalaisten pakolaisten joukossa oli moniakin Quislingin agentteja, jotka oli paljastettu perusteellisen turvallisuustarkastuksen avulla. Kaikki oli yhteydessä kaikkeen, kaikki oli loogista. (Guillou 2016, 99.)

Norjassa on henkilöitä, jotka pyrkivät miellyttämään natseja, mutta myös niitä, jotka vaarantavat Saksan vastaisella toiminnallaan henkensä. Samoin Ruotsista löytyy sekä norjalaisia pakolaisia, natsi-Saksan edustajia että liittoutuneiden vakoojia. Voimasuhteiden muutokset sodan edetessä vaikuttavat siihen, miten ja mitä asioita päästetään julkisuuteen sekä mitä kaikkea viranomaiset ovat valmiita katsomaan läpisormien. Sodan julmuudet tulevat vähitellen ihmisten tietoisuuteen esimerkiksi Norjan juutalaisten kohtalo kautta, sillä heitä kaikkia ei ehditä pelastaa rajan ylitse naapurimaahan. Salaisiin operaatioihin

osallistuvan Johannen elämä on vaaroja täynnä, kun hän yrittää mahdollisuuksiensa mukaan tehdä kaikkensa valitsemansa puolen hyväksi sekä pysyä silti uskollisena omalle arvomaailmalleen.

Tilanteesta toiseen kaikilla keinoilla

Sininen tähti etenee sujuvasti. Se on toiminnallisempi verrattuna muutamiin muihin sarjan osiin, mutta jälleen keskusteluja ja pohdintoja riittää esimerkiksi kulttuurista, politiikasta, tekojen moraalista sekä psykoanalyysista. Tylsiä hetkiä ei synny, vaan tapahtumat seuraavat toisiaan nopealla tempolla ja jännitystä riittää. Juonenkäänteet pystyy hyväksymään, koska ne toistavat jo aiemmista osista tuttua kerrontaa. Tietyt tapahtumat vain kasaantuvat joidenkin henkilöiden tielle.

Ennen sotaa, toisessa maailmassa, toinen hän. Jos hän olisi silloin nähnyt itsensä juuri samaisessa vaunuosastossa, asiayhteyden ymmärtäen, olisiko hän uskonut sitä? Todennäköisesti ei. Ja vielä vaikeampi kysymys oli, voisiko sodan jälkeen enää olla entisensä?

Oli turha pohtia sitä. Se riippuisi siitä, selviäisikö hän hengissä. Ja kuka voittaisi sodan. (Guillou 2016, 350.)

Johannen valinta päähenkilöksi toimii, vaikka hän vaikuttaa hetkittäin jopa liiankin taitavalta selviytyjältä. Johanneen on mahdollista uskoa tämänkaltaisen romaanin raamien sisällä. Hänen taustansa ja ulkonäkönsä sekä kykynsä sopeutua eri tilanteisiin ovat tietynlaisia, jotta teoksessa voidaan kertoa mahdollisimman laajasti niin huijauksista, vakoilemisista, salakuljetuksista kuin sabotoinneistakin. Teoksen näkökulmaksi valittua naisten asemaa sodanaikana korostetaan toistuvasti monilla huomioilla niistä ennakkoluuloista ja vaikeuksista, joita liittyy naisten mahdollisuuksiin kommentoida tai osallistua aikansa tapahtumiin.

“[–] Saksalainen puoleni itkee, norjalainen puoli juhlii. Olemme vain ihmisiä. [–]” (Guillou 2016, 448.)

Edellisten osien tapaan tässäkin romaanissa on tärkeässä roolissa se, miten ihminen voi kokea olevansa monen eri maan kansalainen sekä miten se voi vaikuttaa valintoihin ja samalla sekä rikastuttaa että myös monimutkaistaa elämää. Henkilöt joutuvat perustelemaan itselleen ne syyt, joiden perusteella valitsevat puolensa. *Sininen tähti* on onnistunut lisä siihen aikakauden kuvaukseen, jota *Sokeassa pisteessä* oli, eikä kerronnassa ole liikaa päällekkäisyyksiä. Edellisen osan päähenkilö Lauritz oli enemmän passiivinen sivustakatsoja sodan suhteen ja hänellä oli vaikeuksia hahmottaa kokonaisuutta. Johanne ja Rosa sen sijaan näkevät sodan vaikutukset konkreettisemmin. He eivät sulje silmiään kauheuksilta, vaan ovat valmiita kohtaamaan ne ja antamaan oman panoksensa tapahtumille. Joskus se vaatii tekoja, jotka eivät välttämättä ilman sotaa olisi hyväksyttäviä edes heidän omissa ajatuksissaan.

Guilloun romaanissa sota ulottuu taisteluiden ulkopuolelle. Puolueettomuuden verhon takana tehdään merkittäviä valintoja, jotka vaikuttavat kyseisen valtion ulkopuolellakin eläviin ihmisiin. Sota asettaa ihmiset valintatilanteeseen omien tekojensa suhteen ja pakottaa heidät ylittämään monenlaisia rajoja.

Jan Guillou: *Sininen tähti. Suuri vuosisata, osa 5. (Blå stjärnan.)* Suom. Taina Rönkkö. Like 2016. 463 *s.*

Pirjo Kantojärvi on Torniossa asuva kirjallisuuden maisteri, Jyväskylän yliopistosta kirjoittamisen linjalta.